

Daniel Koteluk
Stanisław Matusiak
Zielona Góra

DZIAŁACZE CHŁOPSCY WOBEC KOLEKTYWIZACJI WSI ZIELONOGÓRSKIEJ W LATACH 1948-1956

Zdobycie władzy w Polsce przez Polską Partię Robotniczą (PPR) dało jej możliwość zrealizowania idei kolektywizacji wsi. Była ona, w myśl stalinowskich założeń, wskazana¹, uzależnienie bowiem od partii komunistycznej gospodarzących indywidualnie chłopów gwarantowało, że już więcej nie będą oni zagrażać jej pozycji w kraju, tak jak w latach 1945-1947, kiedy w walce o władzę poparli opozycyjnie nastawione do PPR Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL)². Decyzję o kolektywizacji wsi, zgodnie z wytycznymi Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych³ z czerwca 1948 roku, podjęło sierpniowo-wrześniowe plenum Komitetu Centralnego PPR. W 1949 roku miała ona objąć 1% gospodarstw rolnych⁴. To tłumaczy, dlaczego PPR zrezygnowała z agitacji chłopów do spółdzielczości produkcyjnej na rzecz propagowanej wcześniej koncepcji tak zwanych wsi samopomocowych⁵.

W tej sytuacji zrozumiałe jest to, że w latach 1948-1949 ze strony kontrolowanych przez PPR (a następnie Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą) stronnictw ludowych pojawiły się liczne deklaracje poparcia na rzecz „uspółdzielczenia” wsi⁶. Upowszechniano w nich pogląd, że kolektywizacja stanowić ma panaceum na

¹ J. Raciborski, *Kolektywizacja wsi w Polsce – ideologia a praktyka*, „Studia Nauk Politycznych” 1988, nr 3, s. 136-137.

² M. Ordyłowski, *Wieś dolnośląska w latach 1945-1956. Władza a społeczeństwo*, Wrocław 1999, s. 111.

³ 28 czerwca 1948 r. Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominform) wezwało kraje uzależnione od ZSRR do kolektywizacji wsi (A. Czubiński, *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945-1989)*, Poznań 1998, s. 231).

⁴ B. Dymek, *PZPR 1948-1954*, Warszawa 1989, s. 235.

⁵ Idea „wsi samopomocowych” polegała na utworzeniu ośrodka maszynowego wykonującego prace polowe dla wszystkich gospodarzy. Wspólne też było planowanie upraw (W. Góra, *Reformy agrarne w europejskich państwach demokracji ludowej 1944-1948*, Warszawa 1973, s. 279; M. Ordyłowski, *op. cit.*, s. 113-114).

⁶ A. Juskiewicz, *Rola i zadania Stronnictwa Ludowego na nowym etapie*, [w:] Ruch ludowy w walce o sprawiedliwość dobrobyt i pokój. Sprawozdanie z obrad Rady Naczelnej Stronnictwa Ludowego odbytych w dniach 17, 18 i 19 czerwca 1949 roku, Warszawa 1949, s. 105-106; Protokół Nr 79 z zebrania NKW PSL poświęconego organizowaniu spółdzielni produkcyjnych na wsi oraz sprawom organizacyjnym stronnictwa, [w:] *U kresu samodzielnego ruchu ludowego*.

przewyciężenie problemów ówczesnych mieszkańców wsi⁷. W rzeczywistości poglądy szeregowych działaczy chłopskich nie były zbieżne z treściami uchwalanych rezolucji. Przykładowo jeden z nich już samo propagowanie tego rodzaju hasła wśród przywiązanych do własnych gospodarstw rolników uważał za działanie o samobójczym charakterze dla ruchu ludowego⁸. Z kolei inny, tłumacząc się podeszłym wiekiem, wykluczył możliwość swojego uczestnictwa w kolektywizacji⁹. W niektórych wypadkach władze Stronnictwa Ludowego usuwały takie osoby z własnych szeregów. Taki los spotkał między innymi prezesa władz gminnych SL w Markosicach, w powiecie gubińskim, w województwie poznańskim¹⁰. Wrogość mieszkańców wsi wobec spółdzielczości produkcyjnej doprowadziła nie tylko do tego, że nie chcieli oni wstępować do SL¹¹, ale również uniemożliwiła ona dalszy rozwój tej akcji. Na dzień 31 grudnia 1949 roku funkcjonowało na wsi zielonogórskiej 17 spółdzielni liczących 513 członków¹².

Powołane z woli PZPR w listopadzie 1949 roku w następstwie Kongresu Jedności Ruchu Ludowego Zjednoczone Stronnictwo Ludowe (ZSL) zobowiązane zostało w wyniku narzuconego mu programu partii do tworzenia spółdzielni produkcyjnych¹³. Zagadnienie to było tak istotne, że nawet szeregowi członkowie w myśl statutu stronnictwa powinni byli uczestniczyć w jego realizacji¹⁴.

Proces organizacji spółdzielni produkcyjnych miały ułatwić opracowane przez władze trzy ich typy. Pierwszy z nich – Zrzeszenie Uprawy Ziemi – zakładał, że ziemia, łącznie z zabudowaniami, znajdować się będzie w posiadaniu jej właścicieli. Jej uprawa była wspólna. Uzyskany dochód dzielono adekwatnie do wielkości gruntów, które zostały wniesione do wspólnego uprawiania. Inwentarz za

Polskie Stronnictwo Ludowe 1947-1949. Protokoły, sprawozdania, listy, zebrali, oprac. i wstępem poprzedzili J.R. Szaflik, R. Turkowski, Warszawa 1995, s. 149-150.

⁷ Rezolucja Zjazdu Powiatowego Przedkongresowego delegatów SL w Żaganiu w dniu 13 listopada 1949 r., Całość akt 1946, protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydów ZP SL i PKW ZSL oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL w Żaganiu 1946-1949,teczka nr 59 udostępniona przez prywatnego właściciela.

⁸ W. Jakubowski, *Chłopi polscy 1944-1948. Perspektywa psychohistoryczna*, Pułtusk-Warszawa 2000, s. 179.

⁹ B. Pasierb, *Ruch ludowy na Dolnym Śląsku w latach 1945-1949*, Warszawa 1972, s. 207.

¹⁰ E. Hładkiewicz, *Ruch ludowy na Ziemi Lubuskiej 1945-1949*, Warszawa 1978, s. 142.

¹¹ A. Dobieszewski, Z. Hemmerling, *Ruch ludowy w Wielkopolsce 1945-1949*, Warszawa 1971, s. 217-218.

¹² Wykaz spółdzielni produkcyjnych i członków powiatami, Zielona Góra, Ilościowy wykaz spółdzielni w województwach Ziemi Zachodnich i Północnych 1949-1951, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Gabinet Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, sygn. 547.

¹³ Deklaracja Ideowo-Programowa i Statut Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Warszawa, b.d.w., s. 22-24; Protokół nr 67 z posiedzenia Sekretariatu Biura Politycznego w dniu 30 czerwca 1950 r., Protokoły z posiedzeń Sekretariatu Biura Politycznego, 1950 r., PZPR, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), sygn. V/7; B. Dymek, *op. cit.*, s. 157.

¹⁴ Deklaracja Ideowo-Programowa..., s. 72.

wynagrodzeniem dla jego właściciela był wykorzystywany do wspólnych prac. Obowiązkiem członków było utworzenie zespołowej produkcji zwierzęcej. Drugi typ spółdzielni – Rolnicze Spółdzielnie Wytwórcze – charakteryzowało to, że łączono wszystkie grunty w celu wspólnego ich gospodarowania. Co prawda członkowie zachowywali prawo własności ziemi, budynków mieszkalnych oraz gospodarczych, ale w wypadku odejścia ze spółdzielni mogli otrzymać takie same grunty przylegające do spółdzielni. Warunkiem wstąpienia do spółdzielni było przekazanie inwentarza żywego i maszyn. Na własne potrzeby właściciele mieli prawo do posiadania działek przyzagrodowych. Początkowo dochód dzielono w taki sposób, że 80% przypadało dla członków, a 20% dla spółdzielni. Później wysokość dochodu do podziału zależna była od wkładu pracy poszczególnych osób. Trzeci typ spółdzielni, a mianowicie Rolniczy Zespół Spółdzielczy, był kopią radzieckich kolchozów. Dochody członków były uzależnione od wyników gospodarczych spółdzielni oraz od ich indywidualnej pracy. Spółdzielnią kierował zarząd, a jej członkowie mogli samodzielnie uprawiać działki przyzagrodowe i prowadzić chów inwentarza. W 1950 roku utworzony został jeszcze jeden typ spółdzielni określany jako Rolnicze Zrzeszenie Spółdzielcze¹⁵.

Uzależnione od PZPR władze wojewódzkie ZSL w Zielonej Górze propagowały hasła, że w spółdzielniach produkcyjnych egzystencja chłopów będzie o wiele znośniejsza niż w należących do nich gospodarstwach rolnych, ponieważ nie tylko mieli oni pracować o wiele mniej niż dotychczas, ale również dzięki temu w wolnym czasie mogli wybrać się do kina czy też przeczytać interesującą książkę¹⁶. Mało który z chłopów skłonny był uwierzyć w przedstawiany przez władze dobrobyt panujący w spółdzielniach. Przykładowo jeden z ludowców podczas rozmowy z zeteselowcem, a także informatorem Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Głogowie:

z szyderczym uśmiechem zaczął wywodzić, że tylko pisze się o Nowej Hucie, a takiej niema u nas z tą Hutą jest tak dalej mówił, jak z dobrobytem w spółdzielni, kiedy pojechałem na wycieczkę do drugiej spółdzielni to widziałem dobrobyt, ale sztuczny, dlatego, że specjalnie im nawieźli, ażeby nas uczarować na przykład [...] cukier, ale worki były zaplombowane to samo i ze zbożem jest. Dalej mówi ob. XY, że wy nie przyjeżdżajcie i nie uświadamiajcie nas, bo my już jesteśmy za starzy i spółdzielni produkcyjnej my nie chcemy¹⁷.

¹⁵ A. Markiewicz, *Problemy społeczno-polityczne i gospodarcze wsi lubuskiej 1945-1975*, Warszawa 1981, s. 71; M. Ordyłowski, *op. cit.*, s. 127.

¹⁶ Uchwała podjęta na Plenum WKW ZSL w Zielonej Górze w dniu 31 grudnia 1954 r., Płany pracy PK ZSL 1955-1956 r.,teczka nr 11, Archiwum Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Stronnictwa Ludowego w Zielonej Górze (dalej: A ZW PSL), b. sygn.

¹⁷ Zachowano w niniejszym artykule oryginalną pisownię cytowanych źródeł (Doniesienie agenturalne, 22 września 1953 r., Akta operacyjne dot. b. PSL na ter. Głogowa w l. 1946-1955, Wydz. III SB KW MO w Zielonej Górze, 1945-1958, sygn. Instytut Pamięci Narodowej w Poznaniu [dalej: IPN Po] 0038/1/t. 2 z 18).

Inny wyśmiewał się ze spółdzielców, gdyż w jego mniemaniu zarabiali oni po 700 zł, co miało im starczyć w sam raz na wódkę¹⁸.

Obawy chłopów przed przystąpieniem do spółdzielni można uznać za uzasadnione. Na przykład w spółdzielni produkcyjnej w Gościkowie, w powiecie międzyrzeczkim, jej członkowie z trudem mogli się wyżywić¹⁹. Jeden z ludowców oświadczył, że mieszkańcy wsi stronią od kolektywizacji, ponieważ robotnicy, którzy otrzymali gospodarstwa rolne, zaniedbywali je, po czym trafiali do spółdzielni produkcyjnych, gdzie, podobnie jak wcześniej, nic nie robili poza piciem denaturatu²⁰.

Władze naczelne i wojewódzkie ZSL oczekiwały od terenowych ogniw czynnego zaangażowania w kolektywizację wsi²¹. Przewodniczący Wojewódzkiego Komitetu Wykonawczego ZSL w Zielonej Górze w lipcu 1951 roku stwierdził, że każdy ludowiec powinien korzystać z doświadczeń PZPR. Koła stronnictwa pod kierunkiem PZPR, według niego, zobowiązane były do realizacji jej programu²². Inny przedstawiciel władz jeszcze na początku października 1956 roku zapewniał członków Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Zielonej Górze, że organizowane w najlepszych spółdzielniach produkcyjnych zjazdy stronnictwa w poważnym stopniu zachęcały nieprzekonanych chłopów do uczestnictwa w „uspółdzielczeniu” wsi²³. Zeteselowcy uchylali się od obejmowania stanowisk w stronnictwie²⁴ oraz unikali działalności na jego rzecz, ponieważ obawiali się, że pociągnie to za sobą konieczność udziału w tej akcji. Świadczy o tym informacja

¹⁸ PUBP w Szprotawie do Naczelnika Wydz. V-go WUBP w Zielonej Górze, 18 września 1953 r., Akta operacyjne dot. b. PSL na ter. Sulechów w l. 1946-1954, Wydz. III..., sygn. IPN Po 0038/1 t. 11 z. 18.

¹⁹ Raport miesięczny za czas od dnia 1 czerwca 1950 roku do dnia 30 czerwca 1950 roku, Międzyrzecz, 30 czerwca 1950 r., Akta KP MO SB w Międzyrzeczu w 1950 r., sygn. IPN Po 060/56 t. 8 z. 23.

²⁰ Protokół z posiedzenia Prezydium GKW ZSL w Chynowiu w dniu 19 marca 1954 r., Szkolenie aktywu I-go stopnia 1949-1955,teczka nr 1, A ZW PSL, b. sygn.

²¹ Wydział Organizacyjno-Rolny WKW ZSL w Zielonej Górze do PKW ZSL, 7 lipca 1951 r., Sprawy Organizacyjne WK ZSL w Zielonej Górze, 1951 r., A ZW PSL, b. sygn.; *Zadania ZSL w umacnianiu sojuszu robotniczo-chłopskiego i podniesieniu rolnictwa. Referat wiceprezesa NKW ZSL – Stefana Ignara wygłoszony na III Sesji RN ZSL*, „Gazeta Zielonogórska” 1954, nr 153.

²² Protokół Zjazdu Wojewódzkiego przewodniczących i przodowników pracy spółdzielni produkcyjnych z obszaru województwa zielonogórskiego odbytego w dniu 4 lipca 1951 r., KW Zielona Góra. Uchwała egz. w sprawie sytuacji we spółdzielniach produkcyjnych 1949-1953, Wydział Rolny, Zespół Akt KC PZPR, AAN, sygn. 237/XII/130.

²³ Protokół Nr 36 z wspólnej Egzekutywy KW PZPR i Prezydium WK ZSL w Zielonej Górze w dniu 3 października 1956 r., Protokoły posiedzeń Egzekutywy KW wrzesień-październik 1956 r., Egzekutywa KW PZPR, Zespół Akt KW PZPR w Zielonej Górze (1948 r.) 1950-1975 r., Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: AP w ZG), sygn. 235.

²⁴ Odprawa przewodniczących i sekretarzy WKW ZSL., l. 1950, Wydział Organizacyjny NK ZSL, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy Polskim Stronnictwie Ludowym w Warszawie (dalej: AZIIRL), sygn. 742.

zawarta w doniesieniu do PUBP w Głogowie, w świetle której członkowie jednego z kół ZSL, gdy się dowiedzieli, że na zebraniu będzie omawiany problem kolektywizacji, nie pojawiali się na nim pomimo dwukrotnego poinformowania ich o jego terminie²⁵. Inny z działaczy chłopskich na wieść o tym, że zebranie koła w Stypułowie, w powiecie nowosolskim, odbędzie się w spółdzielczej świetlicy, z obawy przed wciągnięciem go do spółdzielni produkcyjnej stwierdził, że nie weźmie w nim udziału²⁶. Jeszcze gorzej rzecz się miała wtedy, gdy dochodziło do tego rodzaju zebrań. I tak dla przykładu można podać, że jeden z ludowców współpracujący z PUBP w Zielonej Górze po odbyciu kursu ZSL na temat kolektywizacji pragnął zorganizować na ten temat zebranie. Jednak nie udało się ono, gdyż część uczestniczących osób je opuściła. Ci zaś, którzy zostali, zaczęli gwizdać i mu ubliżać²⁷.

Mimo oporu ze strony członków ZSL – 31 października 1950 roku do 70 funkcjonujących w województwie zielonogórskim spółdzielni produkcyjnych wstąpiło 158 z nich, w tym 16 kobiet²⁸. Znaczącą rolę w „współdzielczeniu” wsi mieli funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa, którzy wywierali nacisk na rolników, aby opowiedzieli się za kolektywizacją. Skutecznym instrumentem umożliwiającym im tego rodzaju czynności było nakładanie na nich przez PZPR nadmiernych obciążeń finansowych, takich jak podatek gruntowy czy też Fundusz Oszczędnościowy Rolnictwa. W wypadku niemożności uregulowania tych świadczeń gospodarzący indywidualnie chłopi zmuszani byli do wstąpienia do spółdzielni produkcyjnych²⁹.

W 1951 roku liczba spółdzielców należących do stronnictwa w województwie zielonogórskim wyraźnie wzrosła. W grudniu było ich 502, w tym 59 kobiet³⁰. Zwiększyła się również liczba spółdzielni produkcyjnych. W czerwcu 1951 roku było ich 88³¹.

²⁵ Doniesienie agenturalne, 22 września 1953...

²⁶ Ocena wykonania uchwał II Kongresu ZSL oraz uchwał podjętych na ostatnim Plenum w powiecie Nowa Sól wpłynęła prawdopodobnie do WK ZSL w Zielonej Górze w czerwcu 1956 r., Realizacja uchwał II-go Kongresu ZSL 1956-1957, teczka nr 17, A ZW PSL, b. sygn.

²⁷ Wyciąg z doniesienia, brak daty, Akta operacyjne dot. b. PSL na terenie pow. Zielona Góra w l. 1945-1955, Wydż. III..., sygn. IPN Po 00/38/1/ t. 18 z 18.

²⁸ Opracowanie własne na podstawie: Ankieta statystyczna za okres od 1 października do 31 października 1950 r., Zielona Góra, 17 listopada 1950 r., Ankiety statystyczne nadesłane przez WKW ZSL, zestawienia statystyczne X 1950 r., Wydział Organizacyjny NK ZSL, AZHRL, sygn. 501.

²⁹ Raport miesięczny za czas od 1 marca 1950 r. do 31 marca 1950 r., Międzyrzecz, 31 marca 1950 r., Akta KP MO SB w Międzyrzeczu w 1950...

³⁰ Opracowanie własne na podstawie: Ankieta statystyczna za okres od 1 października do 20 grudnia 1951 r., Zielona Góra, 21 lub 24 grudnia 1951 r., Ankiety statystyczne nadesłane przez WKW ZSL; tabele, zestawienia 30 IX-30 XII 1951 r., Wydział Organizacyjny NK ZSL, AZHRL, sygn. 507.

³¹ Wykaz spółdzielni produkcyjnych...

W 1952 roku oraz pierwszym półroczu następnego roku wzrósł nacisk ze strony PZPR i zielonogórskich władz ZSL na „uspółdzielczenie” wsi. W celu sprawnego przeprowadzenia tej akcji, podobnie jak w poprzednich latach, posłużono się przymusem lub zastraszaniem mieszkańców wsi, mimo że władze partii oficjalnie deklarowały dobrowolność przy wstępowaniu do spółdzielni produkcyjnych³². Zastępca Kierownika Wydziału Rolnego KW PZPR w Zielonej Górze II sekretarzowi Komitetu Powiatowego PZPR w Strzelcach Krajeńskich mówił: „Niech będzie tak, jak w wojsku – KW nic nie wie – a jeżeli spółdzielnie powstaną to wasza wygrana”³³. Zachęcał on wręcz do nieprzestrzegania postulowanej zasady dobrowolności. W rezultacie takiej postawy członków PZPR doszło do tego, że jeden z nich „przekonał” do zostania spółdzielcą byłego burmistrza, niemającego gruntów rolnych³⁴. Z kolci w powiecie żagańskim, oprócz członków partii, czynności represyjne w stosunku do mieszkańców wsi podejmowały miejscowe władze ZSL³⁵, gdyż dla I sekretarza KP PZPR w Żaganiu, kontrolującego je³⁶ i innych działaczy partyjnych, liczyło się przede wszystkim zrealizowanie planu, nawet gdyby ceną za jego wykonanie byłoby, jak to określono, przesunięcie o pięć kilometrów obszaru danej gromady³⁷. Podobnie zachowywał się jeden z sekretarzy władz powiatowych ZSL w Sulechowie, gdyż usunięto go ze stanowiska między innymi za zastraszanie mieszkańców wsi³⁸. W procesie kolektywizacji czynnie uczestniczyli również funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej. Przykładowo jeden z nich „skłonił” do założenia spółdzielni produkcyjnej jednego z prezesów ZSL³⁹.

³² Fragmenty stenogramu dotyczącego wystąpienia członka Biura Politycznego, sekretarza KC PZPR Romana Zambrowskiego na odprawie w KC PZPR dla sekretarzy KW PZPR, przewodniczących PWRN i części aparatu KC PZPR, Warszawa, 7 lipiec 1951 r., [w:] *Materiały archiwalne do „wydarzeń gryfickich” z 1951 r.*, oprac. K. Kozłowski, Szczecin 1992, s. 355, 358, 364-365; J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Warszawa 1998, s. 241.

³³ Protokół Plenum KW PZPR w Zielonej Górze odbytego w dniu 5 czerwca 1951 r., Zespół Akt KW PZPR w Zielonej Górze (1948) 1950-1975 r., AP w ZG, sygn. 34.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Protokół z plenarnego posiedzenia KP PZPR, 1951, Materiały posiedzeń plenarnych KP, 1951 r., Wydział Organizacyjny, Zespół Akt KP PZPR w Żaganiu 1948-1975 r., AP w ZG, nr zespołu 328, sygn. 25.

³⁶ Protokół z posiedzenia Powiatowej 6-ki Politycznej w KP PZPR w Żaganiu, 19 stycznia 1950 r. Protokoły posiedzeń Powiatowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych 1949-1951, 1957, 1960-1961, 1965, Zespół Akt KP PZPR w Żaganiu..., sygn. 162.

³⁷ Protokół z Plenum KP PZPR w Żaganiu odbytego w dniu 12 czerwca 1951 r., Materiały posiedzeń plenarnych...

³⁸ Sprawozdanie z wykonania uchwał podjętych na posiedzeniu Prezydium WK ZSL w dniu 2 maja br., Zielona Góra, 16 maja 1956 r., Działalność Prezydium WKW ZSL, sprawozdania, notatki, informacje 1950, 1951, 1953, 1956, 1958, Wydział Organizacyjny NK ZSL, AZHRL, sygn. 176.

³⁹ Sprawozdanie z pracy operacyjnej Referatu V PUBP w Zielonej Górze po linii Sekcji II, Akta operacyjne dot. b. PSL na terenie woj. zielonogórskiego w l. 1946-1954, Wydż. III..., sygn. IPN Po 00/38/1/ t. 1 z 18.

W podobny sposób milicja postępowała w innych regionach kraju⁴⁰. W tej sytuacji chłopi występowali ze spółdzielni, argumentując, że do członkostwa w nich zostali zmuszeni⁴¹.

Ostatecznie w 1952 roku w spółdzielniach produkcyjnych w województwie zielonogórskim było 1401 działaczy chłopskich, w tym 99 kobiet, a pod koniec pierwszego półrocza następnego roku ich liczba wzrosła do 2199, w tym 115 kobiet⁴². Liczba spółdzielni produkcyjnych pod koniec 1953 roku wzrosła do 489⁴³.

W grudniu 1954 roku, w obliczu spadku tempa forsowanej kolektywizacji, Plenum WKW ZSL w Zielonej Górze podjęło decyzję zobowiązującą poszczególne ogniw stronnictwa do intensywnych działań w tej dziedzinie. Miały one, w myśl tej uchwały, odbywać się przede wszystkim, opierając się na kołach ZSL, zwłaszcza w powiecie strzeleckim, ślubickim, sulęcińskim, sulechowskim, szprotawskim i żagańskim. Tam bowiem w 1954 roku nie powstała ani jedna spółdzielnia produkcyjna. Wzorem do naśladowania dla ludowców miała być postawa aktywistów stronnictwa oraz osiągnięcia władz powiatowych ZSL w „uspółdzielczaniu” wsi gubińskiej⁴⁴. W tym powiecie sukcesy niektórzy działacze chłopscy notowali między innymi dzięki zmuszaniu chłopów do członkostwa w spółdzielniach⁴⁵. Podobnie postępowały osoby należące do PZPR, gdyż niezdołnemu do pracy człowiekowi powiedziano, że jeżeli nie zapisze się do spółdzielni, to zostanie wywieziony na Sybir, tam gdzie żyją białe niedźwiedzie. Dwie inne osoby za opór wobec kolektywizacji trafiły na trzy dni do aresztu⁴⁶.

Zalecenie władz wojewódzkich ZSL nie mogło zostać zrealizowane nie tylko z tego powodu, że jego szeregowi wykonawcy nie byli przekonani do niego⁴⁷,

---

⁴⁰ Sprawozdanie z przeprowadzonych w dniu 6 marca br. rozmów z mieszkańcami gromady Ceptów, pow. Hrubieszów w związku z zażaleniem skierowanym do Marszałka Sejmu Władysława Kowalskiego, Zjednoczone Stronnictwo Ludowe 1949-1950, Wydział Rolny, Zespół Akt KC PZPR, AAN, sygn. 237/XII/137.

⁴¹ Charakterystyka na obiekcie kryp. „Zdrajcy” za okres od 1 lutego 1953 r. do dnia 31 marca 1953 r., Akta operacyjne dot. b. PSL na terenie woj. zielonogórskiego w l. 1946-1954...

⁴² Opracowanie własne na podstawie: Ankieta statystyczna za okres od 1 X do 20 XII 1952 r., Zielona Góra, 5 stycznia 1953 r., Ankiety statystyczne WKW ZSL; tabele, zestawienia 1 X-31 XII 1952 r., Wydział Organizacyjny NK ZSL, AZHRL, sygn. 511; Ankieta statystyczna za okres od stycznia do czerwca 1953 r., Zielona Góra, brak daty, luźne, A ZW PSL, b. sygn.

⁴³ Ankieta statystyczna od 30 czerwca do 31 grudnia 1953 r., Zielona Góra, 12 stycznia 1954 r., Ankiety statystyczne 1953-1956, teczka nr 23 (334), A ZW PSL, b. sygn.

⁴⁴ Uchwała podjęta na Plenum WKW ZSL w Zielonej Górze w dniu 21 grudnia 1954 r., Plany pracy PK ZSL, 1955-1956, teczka nr 11, A ZW PSL, b. sygn.

⁴⁵ Notatka sporządzona w dniu 19 października 1955, Gubin, Sprawy różne, 1955, teczka nr 31, A ZW PSL, b. sygn.

⁴⁶ Wyciąg ze sprawozdania przeprowadzonego przez Woj. Kom. Kontr. Partyjnej w Zielonej Górze, brak daty, KW Zielona Góra. Uchwała egz. w sprawie sytuacji we spółdzielniach produkcyjnych 1949-1953, Wydział Rolny, Zespół Akt KC PZPR, AAN, sygn. 237/XII/130.

⁴⁷ Informacja z akcji przenoszenia Uchwały Biura Politycznego KC, a zadanie Partii w dziedzinie rozwoju spółdzielczości produkcyjnej i wzmocnienia politycznego i organizowania

ale również dlatego, że w obawie przed szykanami ze strony mieszkańców wsi, nie chcieli się oni nawet na ten temat wypowiadać⁴⁸. Doszło wręcz do tego, że w powiecie gorzowskim niektórzy z członków stronnictwa uznali, że nie ma sensu uczęszczanie na zebrania ZSL, ponieważ mówiło się na nich przede wszystkim o spółdzielczości produkcyjnej⁴⁹. Z kolei w gromadzie Łozy, w powiecie żagańskim, mieszkańcy wsi należący do stronnictwa nic nie robili⁵⁰. Natomiast jeden z działaczy chłopskich tak bardzo dążył do tego, aby kolektywizacja się nie udała, że wyłączył oświetlenie świetlicy, w której miało miejsce zebranie koła ZSL⁵¹.

W obliczu takiej postawy, między innymi wspomnianych działaczy chłopskich, nastąpił w latach 1954-1955 zastój w kolektywizacji wsi, ponieważ w pierwszym półroczu 1954 roku odnotowano w województwie zielonogórskim 510 spółdzielni produkcyjnych, a pod koniec następnego roku 512⁵². Liczba ludowców-spółdzielców nie uległa większej zmianie, ponieważ w czerwcu 1954 roku wynosiła 2271, w grudniu 1955 roku zaś 2281⁵³.

W 1956 roku mieszkańcy wsi w coraz bardziej widoczny sposób okazywali swoje niezadowolenie z uczestnictwa członków ZSL w „uspółdzielczeniu” wsi zielonogórskiej. Przykładowo w powiecie szprotawskim w styczniu 1956 roku z powodu pobicia jednego z działaczy wybuchła wśród aktywistów stronnictwa panika. Z tego powodu nie pokazywali się oni wieczorami na wsi⁵⁴. W powiecie gubińskim w maju 1956 roku ludowcy byli szykanowani przez chłopów wrogo nastawionych do kolektywizacji⁵⁵. Coraz bardziej zauważalne było też rozluźnienie

oddziaływania POM-ów oraz omówienia statutu spółdzielni, Zielona Góra, 19 marca 1951 r., *ibidem*.

⁴⁸ Protokół Nr 11/52 z posiedzenia PKW ZSL we Wschowie odbytego dnia 11 listopada 1952 r., Protokoły z plenów i prezydium PK ZSL we Wschowie, 1947-1952 r., 1955 r., Akta archiwalne PK ZSL, A ZW PSL, b. sygn.; Ocena z przebiegu kursów wiejskich ZSL i kółek [...] na terenie powiatu Szprotawa, Sprawozdania z PK ZSL ze szkoleń na kursach gromadzkich, 1956 r., A ZW PSL, b. sygn.

⁴⁹ Ocena udziału ZSL w organizowaniu i umacnianiu spółdzielczości produkcyjnej, Gorzów Wlkp., 17 września 1954 r., PKW Gorzów. Różne sprawy organizacyjne 1954-1956, A ZW PSL, b. sygn.

⁵⁰ Protokół z posiedzenia w dniu 6 lutego 1951 r. w KP PZPR w Żaganii, Materiały posiedzeń plenarnych KP, 1951...

⁵¹ Protokół 1 z narady aktywu terenowego odbytej w dniu 19 lipca 1954 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydium PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1954,teczka nr 64, A ZW PSL, b. sygn.

⁵² Ankieta statystyczna od 1 stycznia do 31 czerwca 1954 r., Zielona Góra, 13 lipca 1954 r., Ankiety statystyczne 1953-1956...; Ankieta statystyczna od 30 czerwca do 31 grudnia 1955 r., Zielona Góra, 12 września 1955 r., *ibidem*.

⁵³ Opracowanie własne na podstawie: Ankieta statystyczna od 1 stycznia do 31 czerwca 1954...; Ankieta statystyczna od 30 czerwca do 31 grudnia 1955...

⁵⁴ Protokół Nr 2/56 z posiedzenia Prezydium WKW ZSL w Zielonej Górze odbytego w dniu 16 stycznia 1956 r., Protokoły z posiedzeń WK ZSL w Zielonej Górze w roku 1956, A ZW PSL, b. sygn.

⁵⁵ PK ZSL w Głogowie do Kolegium Orzekającego PWRN w Zielonej Górze, 17 maja 1956 r., Prośby, zażalenia, wnioski, interwencje, 1956-1958,teczka nr 1, A ZW PSL, b. sygn.

wśród osób należących do ZSL. Jedną z nich na przykład wolała pójść na ryby, niż organizować zjazd stronnictwa⁵⁶. Natomiast władze powiatowe ZSL w Głogowie skupiły się na prowadzeniu bliżej nieokreślonej działalności organizacyjnej, zapominając, być może celowo, o zalecanej im przez władze nadrzędne stronnictwa kolektywizacji. W następstwie tego od marca do lipca 1956 roku nie odnotowały one żadnych sukcesów w tej dziedzinie⁵⁷. W omawianym okresie doszło do nasilenia się występujących już wcześniej wśród członków stronnictwa zróżnicowanych i sprzecznych postaw, to znaczy jedni i tylko nieliczni starali się ratować upadające spółdzielnie produkcyjne, inni wręcz przeciwnie, świadomie dążyli do doprowadzenia tych tworów do upadku⁵⁸.

Firmowanie przez stronnictwo programu PZPR polegającego między innymi na „uspółdzielczeniu” wsi doprowadziło do tego, że ludowcy, uczestnicząc w tej akcji, wystąpili przeciw żywotnym interesom mieszkańców wsi. W tej sytuacji chłopi w województwie zielonogórskim nie chcieli być jego członkami, gdyż uważali, że zostali zdradzeni przez stronnictwo propagujące sprzeczną z ich ekonomicznym bytem kolektywizację⁵⁹. Tym bardziej ich postawa była zrozumiała, że dyspocyjne czy też zastraszone przez PZPR i UBP poszczególne władze stronnictwa w rygorystyczny i zazwyczaj bezpodstawny sposób rozprawiły się, za jakiegokolwiek odstępstwo od narzuconej roli wykonawcy programu partii, z cieszącymi się na wsi poważaniem lokalnymi działaczami chłopskimi. Przykładowo w kole stronnictwa w Drągowinie przedstawiciel władz powiatowych nie był w stanie przeprowadzić zebrania z powodu oburzenia jego członków wywołanego tym, że bez ich wiedzy usunięto z ZSL zasłużonego dla miejscowej społeczności organizatora struktur ruchu ludowego⁶⁰. Inny z członków stronnictwa za podważenie sposobu forsowanej kolektywizacji trafił dwukrotnie do więzienia⁶¹.

---

⁵⁶ Ocena wykonania uchwał II Kongresu ZSL oraz uchwał podjętych na ostatnim Plenum w powiecie Nowa Sól wpłynęła prawdopodobnie do WK ZSL w Zielonej Górze w czerwcu 1956 r., Realizacja uchwał II-go Kongresu ZSL 1956-1957, teczka nr 17, A ZW PSL, b. sygn.

⁵⁷ Ocena wykonania planu pracy WK i PK ZSL za okres od 15 marca do 15 lipca 1956 r., Zielona Góra, 4 sierpnia 1956 r., Protokoły z posiedzeń WK ZSL...

⁵⁸ Informacja z rozwoju i umocnienia spółdzielni produkcyjnych, Załącznik Nr 1 do protokołu z posiedzenia Prezydium PK ZSL w Żaganiu odbytego w dniu 28 sierpnia 1956 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1956 r., teczka nr 66, A ZW PSL, b. sygn.; Protokół Nr 36 z wspólnej Egzekutywy...; Protokół z posiedzenia Prezydium PK ZSL w Żaganiu odbytego w dniu 28 sierpnia 1956 r., Protokoły i uchwały ze zjazdów, plenów i prezydiów PK oraz materiały z narad i konferencji, PK ZSL Żagań, 1956...

⁵⁹ Informacja o ZSL według danych KW PZPR, Warszawa, 5 października 1950 r., ZSL 1950-1951, 1953 r., Sekretariat, Zespół Akt KC PZPR, AAN, sygn. 237/V/87.

⁶⁰ Referat ze Zjazdu Powiatowego ZSL w Nowej Soli z 19 lutego 1956 r., Referaty ze Zjazdów Powiatowych przed II Kongresem ZSL, 1955-1956, teczka nr 9, A ZW PSL, b. sygn.

⁶¹ Informacja o aktualnej działalności prawicy w ruchu ludowym na terenie powiatu międzyrzeckiego, Międzyrzecz, 11 czerwca 1959 r., Akta KP MO SB w Międzyrzeczu w l. 1958-1960 sygn. IPN Po 060/56 t. 21 z 23.

Władze stronnictwa typowały do awansu w pierwszej kolejności gorliwych agitatorów polityki rolnej PZPR. Ci zaś, którzy nie mogli poszczycić się osiągnięciami w tym zakresie, byli narażeni na różnego rodzaju szykany⁶². Zdarzało się również, że działacze stronnictwa zdający sobie sprawę ze szkodliwości tej polityki w obawie przed represjami brali udział w jej realizacji⁶³. Bywało też i tak, że poszczególne władze ZSL w bliżej nieokreślony sposób wpływały na nieprzychylnie nastawionych wobec kolektywizacji działaczy chłopskich, w następstwie czego stawali się oni jej orędownikami. Nie brakło też i takich sytuacji, w których działacze często mówili na ten temat, a w rzeczywistości ciężar prowadzenia akcji spoczywał na barkach członków PZPR⁶⁴.

W latach 1948-1956 z woli partii komunistycznej uzależnieni od niej działacze chłopscy stali się rzecznikami „uspółdzielczenia” wsi zielonogórskiej. Doprowadziło to do odwrócenia się od nich jej mieszkańców, co spowodowało spadek liczebności powołanego w 1949 roku Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego⁶⁵. Mimo to władzom wojewódzkim ZSL udało się doprowadzić do tego, że ponad 40% chłopów należących do stronnictwa w województwie zielonogórskim zasililo spółdzielnie produkcyjne⁶⁶. W 1956 roku, w wyniku mających miejsce w kraju przemian październikowych, okazali oni swój rzeczywisty stosunek do kolektywizacji, gdyż spółdzielcami pod koniec tego roku było tylko 551 członków ZSL, a w grudniu 1957 roku było ich, na 21 istniejących spółdzielni produkcyjnych, zaledwie 56⁶⁷. Postępując tak, ukazali nie tylko przymusowość forsowanej przez władze PZPR i ZSL akcji, ale również przyczynili się do jej upadku.

⁶² Wydział Organizacyjny – Dział Kadry NKW ZSL do Wydziału Organizacyjnego WKW ZSL w Zielonej Górze, 2 sierpnia 1951 r., Korespondencja WKW ZSL w Zielonej Górze z NKW ZSL w Warszawie w sprawach kadrowych w latach 1950-1956, A ZW PSL, b. sygn.; zob. też F. Mleczek, *Wieś rodzinna wzywa*, Warszawa 1970, s. 303.

⁶³ F. Juniewicz, *Moje pierwsze kroki w Stronnictwie Ludowym a następnie w Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym na Ziemiach Odzyskanych (Ziemia Lubuska)*, s. 5, praca nadesłana na konkurs wspomnień działaczy ruchu ludowego, A ZW PSL, b. sygn.

⁶⁴ Protokół Nr 1 z posiedzenia 6-tyki politycznej odbytej w KP PZPR w dniu 22 marca 1952 r., PGR i SP 10 marca 1956-25 stycznia 1960, PK ZSL Gorzów Wlkp., A ZW PSL, b. sygn.; Protokół Nr 8/52 z posiedzenia Prezydium PKW ZSL we Wschowie odbytego w dniu 7 sierpnia 1952 r., Protokoły z plenów i prezydiów PK ZSL we Wschowie...

⁶⁵ J. Łyczkowski, *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe w latach 1949-1975*, Warszawa 1979, s. 85-86, 92 i tab. 6 na s. 93; A. Markiewicz, *op. cit.*, s. 113.

⁶⁶ S. Romanowski, *W przededniu II Kongresu ZSL*, „Gazeta Zielonogórska” 1956, nr 59.

⁶⁷ Opracowanie własne na podstawie: Ankieta statystyczna od 30 czerwca 1956 r. do 31 grudnia 1956 r., Ankiety statystyczne 1953-1956...; Ankieta statystyczna za okres od 1 I do 31 XII 1957 r., brak daty, luźne, A ZW PSL, b. sygn.

Daniel Koteluk, Stanisław Matusiak

**PEASANT ACTIVISTS' INVOLVEMENT
IN THE COLLECTIVISATION
IN ZIELONA GÓRA COUNTRY IN 1948-1956**

S u m m a r y

Along with the abolition of the independent peasant movement, the communist party made the peasant activists implement its agricultural policy. One of its pillars was the creation of collective farms. The collectivisation was supposed to make independent farmers dependent economically on the Polish Workers' Party (PPR) – since December 1948, the Polish United Workers' Party (PZPR). Thence the United Peasant Movement's (PSL) authorities' drive to collectivise the country. In the end, they managed to 'encourage' ca 40% of the party's members to participate in the collectivisation. An illusory success, since – in the face of the events of October 1956 that led to the weakening of PZPR's position in the country – a considerable majority of PSL activists broke ranks with the collectivists and returned to independent farming. In late 1957, in the province of Zielona Góra, as few as 56 PSL members were involved in collective farming.